

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

С.М. Підгородецька,* А.Г. Зелик**

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Висока інвестиційна активність є основою розвитку економіки. Досягнути цього можливо за рахунок збільшення реалізованих інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання. Від інвестицій залежить виробничий потенціал на новій науково-технічній базі і конкурентноздатність країни на світових ринках. Інвестиційна діяльність, а також сукупність практичних дій з реалізації інвестицій, є одним з основних засобів зростання національного доходу. Український учений — економіст Михайло Іванович Туган-Барановський вважав інвестиції засобом “для досягнення матеріального і духовного добробуту людей, утвердження їхньої сутності”¹.

Інвестиційний процес є складною економічною категорією, яка характеризує соціально-економічний стан держави та становить основу трансформаційної економіки України. Економічний розвиток країни, добробут населення залежить від обсягу і цілеспрямованості інвестицій.

Питання визначення сутності інвестицій, інвестиційної діяльності, ефективності їх використання є предметом наукових досліджень багатьох вчених економістів, як українських так і зарубіжних. В працях українських економістів І.А. Бланка, А.Ф. Гойко, С.А. Гуткевича, О.Д. Даниленка, А.М. Мороза, М.І. Савлука, А.М. Поручника, В.М. Федосова, Ю.І. Стадницького, А.А. Пересади та інших розглядаються проблеми інвестицій. Вагомий внесок у розвиток сучасної інвестиційної теорії зробили зарубіжні вчені: В.В. Бочаров, Л.Дж. Гітман, І.Г. Іванов, Д.М. Кейнс, Д. Тобін, У. Шарп.

Аналіз наукової літератури довів, що проблеми інвестицій, напрямів покращення інвестиційної діяльності трансформаційної економіки України досить складні і вимагають детального дослідження.

© Підгородецька С.М., Зелик А.Г., 2006

* завідувач кафедри економічної теорії та підприємництва Хмельницького університету управління та права, кандидат економічних наук, доцент

** доцент кафедри економічної теорії та права Подільського державного аграрно-технічного університету, кандидат економічних наук, доцент

¹ Злупко С.М. Інституційно-інвестиційна теорія Михайла Туган-Барановського та її вплив на світову інвестологію // Фінанси України. — 2004. — № 4. — С. 3.

Метою статті є поглиблення розуміння економічної сутності інвестицій, інвестиційної діяльності, спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку інвестиційного процесу в сучасних умовах і теоретичні дослідження в цій галузі. Вважаємо за доцільне особливу увагу приділити аналізу напрямів покращення інвестування трансформаційної економіки.

Термін “інвестиції” (від лат. *investio*) означає “одягаю” — довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку². Поняття “інвестиції” пояснюється економістами по-різному, зокрема, інвестиції ототожнюють з капіталовкладеннями, тобто вкладеннями в основний капітал або у виробничі фонди. З погляду систематичного підходу це означає ототожнення цілого з окремим елементом. Найраціональнішим з-поміж них є визначення інвестицій авторами “Економікс”. Так, К. Макконнел і С. Брю стверджують: “Інвестиції — це витрати на будівництво нових заводів, на верстати і устаткування з тривалим терміном служби; витрати на виробництво і нагромадження засобів виробництва, збільшення матеріальних запасів, витрати на поліпшення освіти, здоров’я працівників чи на підвищення мобільності робочої сили”. Шведський економіст Клас Еклунд писав: “Інвестиції розуміють як ті економічні ресурси, які направляються на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення або модернізацію виробничого апарату. Це може бути пов’язано із придбанням нових машин, будівель, транспорту, а також із будівництвом доріг, мостів і інших інженерних споруд... включати сюди і витрати на освіту і наукові дослідження. Ці витрати являють собою сукупні інвестиції в „людський капітал”, а також збільшують виробничий потенціал економіки”³.

Таким чином, світова економічна наука розуміє інвестиції як спосіб розміщення капіталу, який має забезпечити його збереження або зростання⁴.

У вітчизняній науці найрозповсюдженішим є розуміння інвестицій як вкладення капіталу з метою подальшого його збільшення. Розглядається також визначення сутності інвестицій з точки зору фінансової та економічної теорії. Так, з точки зору фінансистів, інвестиції — це всі види активів (коштів), що вкладаються у господарську діяльність з метою отримання доходу. В економічній теорії інвестиції трактуються як видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також не пов’язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежить від руху видатків на основний капітал.

У макроекономіці інвестиції розуміють як частку ВВП, яка не споживається в поточному періоді і забезпечує приріст капіталу в економіці. В розширеному трактуванні вони розглядаються як довгострокові вкладення капіталу у власній країні або за кордоном у підприємства різних галузей, підприємницькі проекти, соціально-економічні програми, інноваційні проекти. В мікроекономіці інвестиції трактуються як процес створення нового капіталу (засобів виробництва і людського капіталу). В фінансовій теорії інвестиції розуміють як придбання реальних і фінансових активів (тобто це витрати) з метою отримання майбутніх прибутків. Іншими словами, інвестиції — обмін теперішньої вартості на майбутню вартість.

Наведений перелік трактувань інвестицій свідчить не лише про різноманітність підходів до розкриття їх змісту, але і про незавершеність дослідження цієї проблеми навіть у рамках однієї науки.

Характеризуючи економічну сутність інвестицій необхідно відмітити, що “інвестиції” як економічна категорія — ширше поняття в порівнянні з категорією “капітальні вкладення”. Капітальні вкладення визначають як інвестиції (витрати) на створення нових і розширення, реконструкцію діючих основних фондів виробничого і невиробничого призначення⁵ Економічний

² Економічна енциклопедія. — К., 2000. — Т. 1. — С. 630.

³ Клас Еклунд. Эффективная экономика. Шведская модель. — М., 1991. — С. 99.

⁴ Гитман Л., Джонк М. Основы инвестирования. — М., 1997. — С. 25.

⁵ Энциклопедический словарь бизнесмена: менеджмент, маркетинг, информатика. / Под ред. М.И. Молдованова. — К., 1993. — С. 282.

розвиток країни залежить безпосередньо від функціонування і можливостей розширеного відтворення виробничого потенціалу, що знаходиться в тісній залежності від інвестиційної політики. Спрямованість державної інвестиційної політики як складової частини економічної політики може змінюватися залежно від економічної ситуації в країні і визначатися, виходячи із системи орієнтирів і привабливості інвестиційного процесу.

Разом із тим, інвестиції можуть здійснюватися і в оборотні активи, і в різні фінансові інструменти, і в окремі види нематеріальних активів. Отже, капітальні вкладення більш вузьке поняття і розглядається як одна з форм інвестицій.

Найбільш повним є визначення інвестицій, що дано в Законі України “Про інвестиційну діяльність”. Інвестиції — це всі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об’єкти підприємницької діяльності й інших видів діяльності, в результаті якої утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Економічні перетворення, що відбуваються протягом 10-15 років в Україні, вимагають значних довгострокових вкладень капіталу, тобто інвестицій. Інвестиції, як важлива економічна категорія, відіграють значну роль у розширеному відтворенні, структурних перетвореннях, отриманні високих прибутків, на основі чого можна вирішити соціальні проблеми.

За роки незалежності чітко прослідковуються три періоди трансформації економіки України:

1) 1991-1994 рр. — лібералізація і спад виробництва в усіх галузях економіки. В 1994 р. ВВП знизився до 59,6 % від рівня 1990 р., тобто на 40,4 %. Розбалансовані були грошова і фінансова системи, 1993-1994 рр. — настала гіперінфляція. Дефіцит державного бюджету покривався грошовою емісією національного банку України;

2) 1995-1998 рр. — активізація протидії кризовим явищам. Основним результатом даного етапу стало зниження рівня інфляції і економічна стабілізація на макrorівні. В другій половині 90-х років спостерігається збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій;

3) 1999-2004 рр. — стабілізація виробництва і зрушення в економічному розвитку⁶.

Формування об’єктивних передумов стійкого підйому економіки України неможливе без реального інвестування, оновлення основного капіталу, реструктуризації всієї фінансово-інвестиційної сфери і удосконалення інвестиційної діяльності. У стратегії інвестиційної діяльності важливу роль відіграє науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямків інвестування, доведення їх відповідності державним інтересам, програмним цілям національного відродження України, досягнення стабілізації та зростання народного господарства.

Для цієї мети необхідно забезпечити виконання довготермінових інвестиційних проектів, що дасть можливість сформувати перспективну макроекономічну структуру країни, зробити відповідні зміни у внутрішньому (регіональному і галузевому) та зовнішньому поділі праці.

Характерною рисою світового розвитку в кінці ХХ ст. і початку ХХІ ст. стали бурхливі темпи науково-технічного прогресу, технологічного оновлення сфер товарного виробництва і економічного обороту в інтенсивних відтворювальних циклах. Серед діючих факторів економічного зростання високо розвинутих країн саме технологічний прогрес займає тепер вирішальне місце в структурі факторіального впливу, досягаючи іноді 80-85 %.

Саме тому, на думку багатьох економістів, необхідно максимально спрямувати інвестиційну діяльність, ресурси на пріоритетні напрямки науково-технічного прогресу. Зацікавити товаровиробника до високопродуктивної праці на базі постійного технічного оновлення, формування внутрішньогосподарських фондів споживання і нагромадження, а також своєчасні взаєморозрахунки і внесення податків та платежів до бюджету. Активна науково-технічна, структурна та інвестиційна політика є однією з вирішальних умов досягнення мети, і стратегічних цілей ринкових реформ.

⁶ Гуткевич С.А. Управление инвестиционным процессом в аграрной сфере // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 6 (48). — С. 100-101.

У технологічному і суспільному прогресі важливу роль відіграє наука, тому велике значення мають інвестиції у розвиток науки. Але витрати бюджету на науку за роки незалежності скоротилися більш, ніж в 30 разів і до 2004 року не піднімалися вище 0,4 % ВВП (в 2004 році — 1,7 %), тоді як в США — 3,8 %, Німеччині — 3,5 % їхнього ВВП, який набагато більший. Витрати на інновації дещо більше 1 % ВВП. Для порівняння: в Китаї витрати на розвиток інформатики в 1997 р. дорівнював 25 млрд. дол., в 2002 р. — 71 млрд. дол., а в Україні тільки 5 млн. дол.. Це не зважаючи на те, що в Києві ще в довоєнні роки виготовили електронно-обчислювальну машину, а пізніше створили школу кібернетики⁷. Негативні тенденції спаду обсягів інвестицій у наукову діяльність загрожують перетворити нашу країну на економічно й технологічно відсталу. У сучасному світі переконливо доведено, що інвестиції у науку та освіту є найвигіднішими. Вони гарантують швидкий економічний і соціальний ефект, закладаючи надійну базу для теперішнього і майбутнього прогресу. В розвинутих державах 10 % витрат на науку припадають на фундаментальні дослідження, 40-60 % — на конструкторсько-технологічні розробки, а 30-50 % — на впровадження у виробництво і закріплення товару на ринку (дизайн, реклама, маркетинг і т.п.). В Україні витрати на наукову діяльність розподіляються наступним чином (%): 60 — фундаментальні дослідження; 15-20 — конструкторсько-технологічні розробки; 5-10 — виробництво дослідних зразків; 10 — впровадження у виробництво і просування товарів на ринок. Таке фінансування науки примушують її працювати на зарубіжні фірми⁸.

На думку вчених, основною ланкою першочергових технологічних перетворень в Україні повинен стати машинобудівний комплекс як фундамент загального оновлення виробничого потенціалу країни. Престижним комплексом потрібно вважати паливно-енергетичний та агропромисловий. У всі ці комплекси, насамперед, мають бути спрямовані інвестиційні ресурси як вітчизняні, так і іноземні.

Структурні реформи в економіці України пов'язані із зміною форм власності. В агропромисловому комплексі зміни форм власності здійснюються повільно, що впливає на формування інвестиційної привабливості галузі. Ефективність капітальних вкладень досить низька, на основі чого відбувається зменшення об'ємів виробництва продукції; низький рівень життя населення і низький інвестиційний рейтинг країни в світовому товаристві. Так, наприклад, у США в аграрному секторі на 100 працюючих нині припадає 180 тракторів і 136 вантажних автомобілів, то в Україні — відповідно менше 6 тракторів і близько 4 автомобілів, що свідчить про великий розрив у технічному оснащенні українського аграрного сектору й агробізнесу⁹.

Важливу роль у скороченні тривалості інвестиційного циклу та підвищенні його ефективності відіграє інфраструктурна ланка. Необхідно зміцнити ремонтно-експлуатаційну базу підприємств, систему виробничо-технологічної комплектації, складське господарство та інші виробничі служби. Високі вимоги висуваються до кадрового потенціалу, тому слід розширити підготовку працівників через професійно-технічні училища, перепідготовку за новими спеціальностями, пов'язаними з новою технікою та технологією. Необхідно розвивати соціально-побутову інфраструктуру — будівництво житла, дитячих дошкільних закладів. Усе це створить необхідні умови для стабілізації трудових колективів і підвищення ефективності їх праці.

У сучасній ситуації в Україні фінансові ресурси обмежені, і їх, безумовно, недостатньо для забезпечення потреб інвестування, інвестиційна сфера потребує значних вкладень. За таких умов потрібна узгоджена державна і регіональна політика щодо мобілізації та залучення всіх можливих джерел інвестиційних ресурсів. Ця проблема повинна стати пріоритетною для держави, бо її розв'язання матиме безпосередній вплив на економічну ситуацію в Україні.

⁷ Кухарская Н. Украина и Европейский Союз // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. — № 1. — С. 100.

⁸ Там само.

⁹ Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти). / За ред. В.М. Трегобчук. — К., 2003. — С. 46.

Виходячи із того, що інвестиційна діяльність — це комплекс заходів і дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають власні кошти (у матеріальній, фінансовій або іншій майновій формі) з метою отримати прибуток, активізація інвестиційної діяльності повинна здійснюватися такими шляхами:

- через вдосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності на макро- та мікрорівнях, що є складовою економічної політики держави;
- спонукати до активної інвестиційної діяльності суб'єкти різноманітних форм власності та господарювання за допомогою:
 - а) нормативів амортизаційних відрахувань;
 - б) податкових ставок;
 - в) облікових ставок НБУ;
- забезпечення стабільної правової основи інвестиційної діяльності;
- розвиток та вдосконалення фінансового ринку;
- дотримання вимог щодо використання власних коштів підприємств усіх форм власності;
- сприяти залученню іноземних інвестицій для розвитку економіки країни.

Таким чином, держава як суб'єкт інвестиційної діяльності визначає в законодавчій формі правові, економічні і соціальні умови цієї діяльності, що впливає на рівень прибутковості, ризику і ліквідності інвестицій. Об'єктивні і суб'єктивні умови можуть сприяти або гальмувати процеси інвестування економіки як на макро-, так і мікрорівнях, що і створює інвестиційний клімат.

Економічна ситуація та інвестиційний клімат у державі залежать від процесів, які відбуваються в регіонах. В Україні існує 25 регіонів — 24 адміністративні області та АР Крим. Інвестиційний клімат регіону розглядають як комплексну характеристику, що складається з таких підсистем:

- інвестиційного потенціалу, який враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо...), споживчий попит населення й інші показники;
- інвестиційного ризику — сукупності змінних факторів ризику інвестування;
- законодавчих умов — правової системи, що забезпечує стабільність діяльності інвестора.

В літературі виділяють систему критеріїв для оцінки інвестиційного клімату регіону [див. табл. 1].

Інвестиційна привабливість регіону та інвестиційний клімат залежать від інвестиційної політики в регіоні. Формуванню інвестиційного клімату досить часто перешкоджає відсутність у багатьох регіонах міського внутрішнього ринку: несформованість ринку праці та капіталу, відсутність внутрішніх нагромаджень, нерозвиненість ринкової інфраструктури, часто відсутність правової бази.

З соціально-демографічної точки зору в деяких публікаціях розглядають такий рейтинг регіонів України [див. рис. 1]

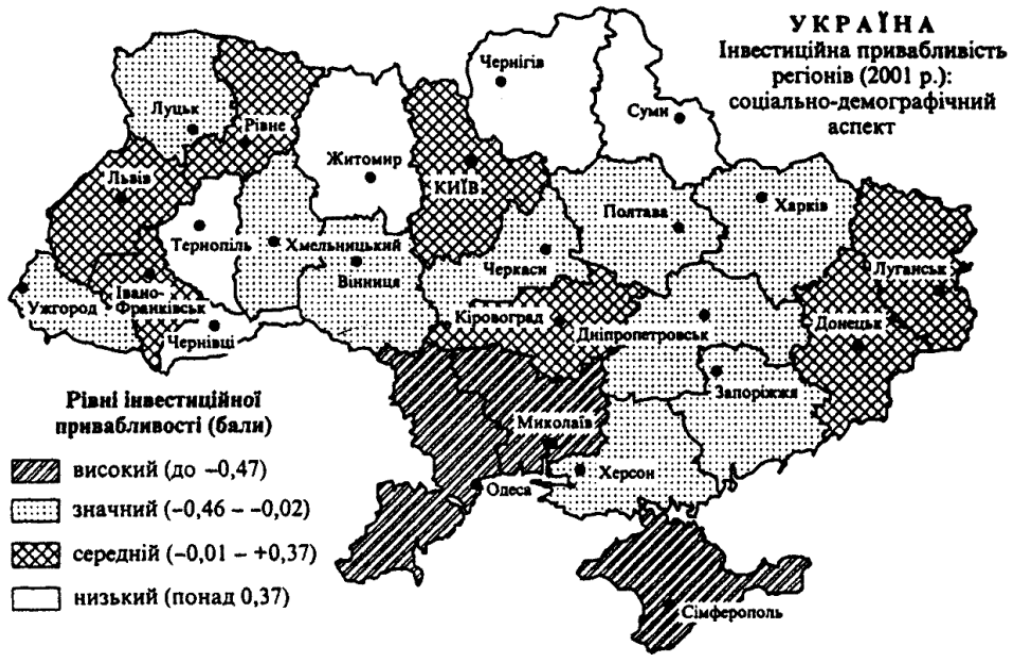

Таблиця 1.

Критерії оцінки інвестиційного клімату¹⁰

Складові сприятливого інвестиційного клімату	Показники, що відображають стан складової інвестиційного клімату
1. Податкова система є прийнятною і стабільною	Збалансований бюджет; висока частка інвестицій у бюджеті; знижені порівняно з середніми податкові ставки місцевих податків.
2. Виробничі витрати, що перебувають під впливом органів влади, низькі	Рівень цін на енергію, паливо, послуги інфраструктури, порівняно з сусідніми регіонами.
Господарське законодавство і регулювання не обмежують розвиток виробництва	Рестраційні процедури та отримання дозволів здійснюються органами влади чітко і швидко (кількість віз і узгоджень, середній час розгляду справи тощо); екологічні заборони не надмірні.
3. Системи інфраструктури працюють швидко і надійно	Витрати на інфраструктуру в розрахунку на душу населення; процент підприємств і сімей, що використовують сучасні системи зв'язку; обсяг перевезень вантажів і пасажирів; зменшення частки інфраструктурних споруд, що перебувають у поганому стані
4. Рівень освіти високий	Процент випускників вищої школи; процент дорослого населення з вищою та середньою освітою; витрати на студента порівняно із середніми по країні; число випускників шкіл, які отримали медалі
Працівники мають необхідну кваліфікацію та існують можливості для навчання потрібним професіям	Число робочих місць, для яких було проведено навчання; рівень заробітку до і після навчання; тривалість зайнятості після навчання
5. Університети та дослідницькі організації забезпечують приплив свіжих ідей для розробки нових продуктів і послуг	Процент підприємств, яким була надана допомога і які впровадили передові методи управління Рівень витрат на дослідження і розробки; кількість підприємств, що уклали угоди з дослідними структурами на передачу технологій; кількість виданих мешканцям регіону патентів на винаходи; кількість новостворених підприємств на тисячу населення
6. Існує доступ до інвестиційного капіталу та кредитних	Сума громадських коштів, що використовуються для стимулювання приватних вкладень та інвестицій; частка бюджетних вкладень стосовно

¹⁰ Організаційно-економічні аспекти поліпшення інвестиційного клімату регіону // Регіональна економіка. — 2003. — № 3. — С. 64.

**Рис. 1. Рейтинг регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості:
соціально-демографічний аспект¹¹**

Економістами для аналізу беруться показники, які характеризують ринок праці, їм надано пріоритетність у 0,65. Відповідно, групі показників, що характеризують демографічний стан — 0,35. Далі визначають значущість кожного показника в межах групи та загальна пріоритетність показника, розраховують бал та скориговують його відповідно з наведеним рисунком¹². До уваги бралися такі показники, як рівень зареєстрованого безробіття, відсоток безробітних до економічно активного населення, навантаження на одне робоче місце, природний приріст населення, кількість пенсіонерів на 1000 чол. населення, коефіцієнт дитячої смертності. На основі цих показників здійснено ранжування регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості. За даним рейтингом Хмельницька область займає значний рівень на такому ж рівні і Вінницька область. Якщо взяти Подільський регіон, то Хмельницька і Вінницька область на одному рівні і вищому, ніж Тернопільська область, яка знаходиться на низькому рівні.

Інвестиційна діяльність у кожному регіоні має свою специфіку і для її покращення в Подільському регіоні необхідно підвищити платоспроможність регіону, сприяти її конкурентоспроможності та розвивати бізнес. Необхідно зацікавити інвесторів розміщувати свій бізнес у даному регіоні, а для цього створювати привабливий імідж регіону.

Спираючись на регіональну інвестиційну політику можна розробити стратегію розвитку області. Вчені України звертають увагу на такі організаційно-економічні аспекти поліпшення інвестиційного клімату [див. рис. 2].

¹¹ Пилипjak O. Інвестиційна привабливість регіонів України: соціально-демографічний аспект // Економіка України. — 2005. — № 6. — С. 83.

¹² Там само.

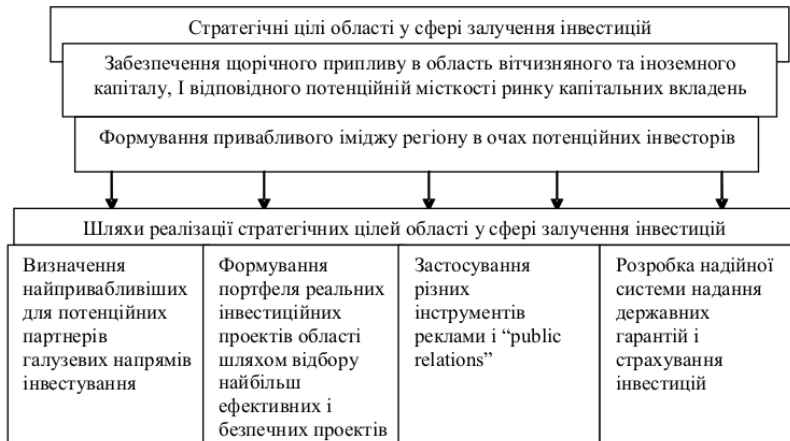

Рис. 2. Формування інвестиційної стратегії області¹³

Таким чином, на рівні області необхідно створювати і підтримувати імідж області як об'єкта для інвестицій, формувати інвестиційну інфраструктуру, розробляти і контролювати реалізацію інвестиційних проєктів. На сьогодні в Україні фінансові ресурси обмежені, і їх, безумовно, недостатньо для забезпечення потреб інвестування. Інвестиційна сфера вимагає значних вкладень тому потрібна узгоджена державна і регіональна політика щодо мобілізації та залучення всіх можливих джерел інвестиційних ресурсів. Інвестиційна діяльність є важливим важелем економічного впливу господарських суб'єктів і держави на розвиток соціально-економічних процесів у суспільстві. Тому залученню інвестицій в економіку необхідно приділяти постійну увагу.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою економічної теорії та підприємництва
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 5 від 20 січня 2006 року)*

¹³ Гомольська В. Організаційно-економічні аспекти поліпшення інвестиційного клімату регіону // Регіональна економіка. — 2003. — № 3. — С. 67.